

תורת הבטחון

פרשת בראשית

הוא 'עושה' לכל המעשים

בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ. (א, א)

פי' רש"י: "ברא אלקים - ולא אמר ברא ה', שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין, ראה שאין העולם מתקיים, הקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין, היינו דכתיב (ב. ד): ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים", עכ"ל. הרי, שהטעם שלא נזכר במשך כל הפרשה של בריאת העולם, שם ה' - בלשון "הוי"ה", רק כתיב "אלקים", הוא משום, שלשון זה הוא לשון של מדת הרחמים, ורצונו של הקב"ה היה לבראותו במדת הדין, אלא שראה שאין העולם יכול להתקיים רק על מדת הדין, ע"כ שיתף מדת הרחמים עם מדת הדין.

בעל הכחות כולם

אולם נראה, דיש לבאר טעם אחר מדוע לא כתיב בכל פסוקי בריאת העולם, ה' בלשון "הוי"ה" רק בלשון "אלקים". הנה המחבר פסק (פ"ב ס"ו ט"ז): "יכוין בברכות פירוש המלות. כשיזכיר השם, יכוין פירוש קריאתו באדנות שהוא אדון הכל. ויכוין בכתבתו ביו"ד ה"א שהיה והוה ויהיה, ובהזכירו "אלקים", יכוין: שהוא תקיף בעל היכולת ובעל הכחות כולם", ע"כ.

וביאר הנפש החיים (שער 6, פ"ב) כוונת המחבר וז"ל: "וענין מה שהוא יתברך נקרא "בעל הכחות" כי לא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה, כי האדם, כשבונה בנין דרך משל מעץ, אין הבונה בורא וממציא אז מכחו העץ, רק שלוקח עצים שכבר נבראו ומסדרם בבנין, ואחר שכבר סדרם לפי רצונו, עם שכחו הוסר ונסתלק מהם, עם כל זה הבנין קיים. אבל הוא יתב"ש, כמו בעת בריאת העולמות כולם, בראם והמציאם הוא יתברך 'יש מאין', בכחו הבלתי תכליתי, כן מאז, כל יום וכל רגע ממש, כל כח מציאותם וסדרם וקיומם, תלוי רק במה שהוא יתב"ש משפיע בהם ברצונו ית' כל רגע, כח ושפעת אור חדש, ואילו היה הוא יתברך מסלק מהם כח השפעתו אף רגע אחת, כרגע היו כולם לאפס ותהו. וכמו שיסדו אנשי כנסת הגדולה (ברכת יו"ט ט"ז): "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית", היינו "תמיד" ממש, כל עת ורגע, וראיתם מפורשת כאמור: "לעושה אורים גדולים", שלא אמר "עשה" אלא "עושה". וזהו שנקרא הוא ית' שמו, "האלקים" - בעל הכחות כולם. שכל כח פרטי הנמצא בכל העולמות, הכל, הוא יתברך שמו, הבעל כח שלהם, שמשפיע בהם הכח וגבורה כל רגע, ותלויים בידו תמיד לשנותם ולסדרם, כרצונו ית', עכ"ל.

מבואר מדבריו, יסוד גדול ונורא בענין האמונה בהשי"ת. הגם שאנו מאמינים שהשי"ת ברא את העולם "יש מאין" בששת ימי בראשית, מ"מ "מעשה בראשית" עדיין לא נגמר, שהרי כל רגע ורגע שהעולם מתקיים, הכל הוא רק משום שהשי"ת משפיע בו הכח

להתקיים. ובריאת העולם אינו כמו בנין של בשר ודם, שבשר ודם כאשר גמר לבנות מה שבנה, הרי הבנין קיים ממילא - מכח מה שבנה וסידר אותו להתקיים, אבל אצל השי"ת אינו כן, אלא כל העולם כולו אשר ברא, אינו מתקיים בכל רגע ורגע אך ורק משום שהשי"ת "מחדש בטובו מעשה בראשית". וזהו כוונת שם "אלקים" - שהוא ית' בעל הכוחות כולם.

ולפי זה י"ל, דזהו הטעם מדוע לא כתיב בבריאת העולם שם ה' בלשון "הוי"ה" ורק בלשון "אלקים" - להורות על יסוד זה, שהשי"ת הוא בעל הכוחות כולם, ועדיין לא נגמר בריאת העולם בששת ימי בראשית, רק כל רגע ורגע שהעולם מתקיים הוא אך ורק משום שהשי"ת מקיימו, שהוא בעל הכוחות כולם - והוא יתברך "מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית".

הוא עשה ועושה ויעשה

ובאמת, זהו מעיקרי האמונה שכל יהודי חייב להאמין באמונה שלימה: "שהבורא יתברך שמו, הוא בורא ומנהיג לכל הברואים, והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים". הרי, לא די להאמין שהשי"ת "עשה" לכל המעשים, רק חייב להאמין שהוא "עושה" ו"יעשה" לכל המעשים. שהשי"ת תמיד "עושה" הכל, וזה שהעולם מתקיים אינו משום שברא את העולם בששת ימי בראשית, רק משום שתמיד מחדש בטובו מעשה בראשית.

ומקור ללשון זה שחייב כל יהודי להאמין "שהוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים" - מיוסד מדברי הרמב"ם (פי' המשניות סנהדרין פ"ב ט"ז) וז"ל, "היסוד הראשון - להאמין מציאות הבורא יתברך. והוא, שיש שם נמצא שלם בכל דרכי המציאות, הוא עילת מציאות הנמצאים כולם, בו קיום מציאותם, וממנו קיומם. ואל יעלה על הלב העדר מציאותו, כי בהעדר מציאותו נתבטל מציאות כל הנמצאים ולא נשאר נמצא שיתקיים מציאותו, ואם נעלה על לבנו העדר הנמצאים כולם זולתו לא יתבטל מציאות הש"י ולא יגרע. ואין האחדות והאדנות אלא לו לבד הש"י שמו, כי הוא מסתפק במציאותו ודי לו בעצמו, ואין צריך במציאות זולתו. וכל מה שזולתו מן המלאכים וגופי הגלגלים, ומה שיש בתוכם ומה שיש למטה מהם, הכל צריכין במציאותם אליו, וזה היסוד הראשון מורה עליו דבור 'אנכי ה' אלקיך', עכ"ל. הרי מבואר, שחייב כל יהודי להאמין שהשי"ת שכל מציאות כל הנמצאים הוא רק משום שהשי"ת ממציא את קיומם.

רוקע הארץ על המים

בכל בוקר אנו מברכים: "ברוך אתה ה' ... רוקע הארץ על המים". ומיוסד מלשון הקרא בתהלים (ק"ו, א): "לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו". וביאר המצודות (ע"ג) שזהו נס למעלה מדרך הטבע - כי

בדרך הטבע המים דרכם לעלות מעל הארץ. דברים נפלאים! כל העולם כולו עומד בנס! ונס זה לא היה רק בבריאת העולם, רק בכל רגע ורגע. וכן דייק המלבי"ם (ע) שלשון הקרא הוא "לרוקע" - לשון "הוה", שבכל יום מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית! וע"כ בכל יום אנו צריכין להודות על נס זה שהוא נגד הטבע! ועל כל רגע ורגע צריכין להודות שאין העולם חוזר לתהו ובהו כתחילת הבריאה! וכל העולם עומד בכל רגע ורגע בנסים כנגד הטבע!

אין שום טבע

ועל פי יסוד זה יש לבאר דברי הרמב"ן (סוף פר' טז) שכתב וז"ל, "ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד ... הכל בגזרת עליון", עכ"ל. הרי, שאם אנו רואים בחוש שהשי"ת יכול לשנות הטבע, מהנהגתו, ע"כ הוא ית' מנהיג את הטבע. וכל קיומו של הטבע הוא רק משום שהוא ית' השליט עליו, וברצונו יכול לשנות הטבע. למשל, הטעם ש'מים' הם מים ולא דם, היינו משום שזהו רצונו של השי"ת שיהיה מים ולא דם. וכל רגע ורגע שהוא מים השי"ת מקיים את עצם מציאותו להיות מים. ואם חזינן במכת דם שכל המים היו במצרים לדם - חזינן שמי הוא השליט על המים? אך ורק השי"ת! וכן חזינן מכל שאר הניסים שנעשו, שכל קיום הטבע הוא רק ממנו ית', והוא ית' יכול לשנות את הטבע כרצונו.

זכירת שבת - זכירת יציאת מצרים

ועל פי יסוד זה יש לבאר הגמ' (פסחים ק"ז, ב): "אמר רב אחא בר יעקב: וצריך שיזכיר יציאת מצרים בקידוש היום. כתיב הכא למען תזכור את יום [צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך] וכתיב התם זכור את יום השבת לקדשו", ע"כ. הרי, דיש חיוב להזכיר 'יציאת מצרים' במצות קידוש, שהוקש זכירת יציאת מצרים לזכירת שבת. ודברי הגמ' תמוהים, מדוע יש חובה בכל שבת ושבת להזכיר יציאת מצרים?

ונראה לבאר הדמיון בין זכירת שבת לזכירת יציאת מצרים. דהנה עיקר יסוד חובת שמירת שבת מיוסד על יסוד האמונה בהשי"ת, שהשומר שבת הרי הוא מודה שהשי"ת ברא את העולם בששת ימים ונח ביום השביעי. וידוע מה שהקשו המפרשים על מה דכתיב (שמות כ, ב): "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים", דמדוע כתיב: "אשר הוצאתיך מארץ מצרים", ולא כתיב: "אשר בראתי שמים וארץ"? ותירצו המפרשים, דאפילו הכופרים והאפיקורסים מודה שהקב"ה ברא את העולם, רק שהם מאמינים שהעולם נהוג על פי דרך הטבע, ובשליטת המזלות, וכדומה. ואינו נהוג בשליטתו והשגחתו של השי"ת. ועל זה נאמר: "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" - ר"ל, דמעיקרי האמונה הוא להאמין בהשגחה פרטית, שהעולם נהוג לגמרי בהשגחת הקב"ה, והוא השליט על כל הבריאה, ואינו נהוג כלל על פי דרך הטבע, ואין שום כח לכוחות הטבע. וזה נתגלה ביציאת מצרים, שהקב"ה גילה השגחתו לעיני כל, שאין שום טבע בעולם, והשי"ת הוא המנהיג את כל עניני הטבע, וברצונו הוא "כל יכול" לשנות את הטבע כרצונו.

וא"כ י"ל, דלפי זה מובן היטב מדוע חייב להזכיר יציאת מצרים בקידוש. דשבת קודש מיוסד על עיקר יסוד האמונה שהשי"ת ברא את העולם, אמנם לא די להאמין שהשי"ת ברא את העולם, שכל זמן שאינו מאמין שהוא עשה ועושה לכל המעשים, והשי"ת הוא השליט על כל הבריאה, ומנהיג כל עניני הטבע, אינו מאמין לגמרי בעיקרי האמונה, וע"כ אנו מזכירין יציאת מצרים בקידוש בכל שבת ושבת, להורות האמונה שאנו מאמינים בהשגחת השי"ת, וכל קיום הבריאה הוא אך ורק בהשגחתו, והוא השליט על הכל, שהוא בעל הכוחות כולם, ואין שום טבע כלל.

פרי אמונה - בטחון

ומי שמאמין באמונה שלימה: "שהבורא יתברך שמו, הוא בורא ומנהיג לכל הברואים, והוא לבדו עשה ועושה לכל המעשים" - בודאי בלי שום ספק יהיה בוטח בהשי"ת באמת. שכבר כתב הרמב"ן שפרי האמונה הוא מדת הבטחון. דמי שמאמין שכל הבריאה - כל קיומו הוא אך ורק משום שהשי"ת מקיימו כל רגע ורגע - ומחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, א"כ ודאי יהיה בוטח ומקוה להשי"ת. שהרי ברור לו - שאין שום כח אחר שיתכן ואפשר לסמוך ולהשען עליו. שהרי הוא ית' בעל הכוחות כולם, והוא ית' השליט על הכל.

עזרי מעם ה'

הנה כתיב: "מאין יבא עזרי - עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ". וכבר עמדו המפרשים על מקרא זה, דמה נוגע סיפא דקרא שהקב"ה "עושה שמים וארץ", לרישא דקרא "עזרי מעם ה'?"

ונראה על פי הנ"ל מובן היטב, מאחר שאנו מאמינים שכל קיום השמים והארץ קיים אך ורק משום שהשי"ת - מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, ואינו קיים בדרך הנהגת הטבע, והוא ית' שליט על כל הבריאה, "עושה" שמים וארץ בלשון 'הוה', ע"כ אין על מי להישען אלא על אבינו שבשמים! שהוא - "עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות, ובעל הכוחות כולם".

אולם המפרשים תי' באופן אחר, שסיפא דקרא "עושה שמים וארץ" בא להורות שצריך לבטוח בהשי"ת בכל מצב שהוא - ולעולם יש תקוה! ואפילו אם נראה דלא שייך שתבוא הישועה בשום אופן כלל ועיקר, כגון: אם כבר נתיאשו הרופאים ואין להם תרופה, או בכל מצב שנראה דלא שייך הישועה על פי דרך הטבע, מ"מ אנו מאמינים שהקב"ה שברא השמים וארץ "יש מאין" והוא "הכל יכול", כמו כן השי"ת יכול לחדש "יש מאין", ולחדש אופנים חדשים לעזרו. וע"כ אנו בטוחים בהשי"ת בכל מצב, משום שהוא "עושה שמים וארץ" - וכל הבריאה קיימת בדרך נס, שבדרך הטבע המים עולים על הארץ, ומ"מ השי"ת מחדש תמיד מעשה בראשית, והעולם קיים באופן נס - "רוקע הארץ על המים", א"כ השי"ת יכול לחדש בריאה חדשה "יש מאין" - להושיענו בכל מצב שהוא. וא"כ שפיר שייך לבטוח בה' - אפילו אם בדרך הטבע לפי המצב נראה שאין שום תקוה בדרך הטבע, ועל פי השכל לא שייך שום עזרה, מ"מ הבוטח בהשי"ת, מאמין שבכל מצב שהוא, יש תקוה! וזהו כוונת הקרא עזרי מעם ה' - משום שעזרי הוא אפילו "מאין" - מאפס, שהשי"ת יכול לברוא בריאה - "יש מאין" - כמו שברא השמים וארץ "יש מאין"!